

„Ennustajate käsi on viimastel aastatel käinud küll väga halvasti, kuid nende arv ei näi seetõttu sugugi vähenevat ...”

Vastupanu manifest „Metsavendluse ideoloogilised alused” (1947–1949)

Peeter Kaasik*

„Ennustajate käsi on viimastel aastatel käinud küll väga halvasti, kuid nende arv ei näi seetõttu sugugi vähenevat. Praegu tuleb rahvusvahelise olukorra analüüsimisel sündmusi hinnata nii-ütelda käigult, kuna eriti viimaste kuude jooksul on asjade areng märksa kiirenenud, mistõttu ka käesolev kirjutis selles osas kaotab kiiresti oma aktuaalsuse. See asjaolu peaks aga meie ühistele eesmärkidele ainult kasuks tulema.”¹

Metsavendade omakirjastuslik kirjavara on suur ja väga mitmekesine, koosnedes alates põrandaalustest perioodilistest väljaannetest kuni pärast edukat aktsiooni murelikule pörehatajale kirjutatud fiktiivse „rekvireerimisaktini“. Ühendav lüli on ehk see, et suurem osa sellest kirjavarast asub omaaegsete sovetlike julgeolekuorganite uurimismaterjalide vahel tõestusmaterjalina ja need tuleb uurimise käigus toimikute vahelt üles leida. Tihtipeale on ka originaal kadunud ning täna on kasutada vaid selle tõlge vene keelde. Märksõnaks on veel selle materjali eklektilisus, mis vastab ühtlasi eesti vastupanuvõitluse olemusele, mida ühise nimetuse all on väga keeruline kirjeldada.

Kogu kirjavara taustal eristub oma laia haarde ja suure üldistusastmega selgelt üks dokument. Niisiis, käsitluse all on eesti metsavendluse n.-ö. tüvitekst „Metsavendluse ideoloogilised alused“.² Dokument on mõeldud ühtse tervikuna, kuid seda võib vaadelda ka kolme erineva osana, millest esimene pärines 1947. aasta suvest,³ teine 1948. aasta kevadest⁴ ja kolmas 1949. aasta kevadest (vahetult enne 1949. aasta märtsiküüditamist, mis pildi mõnevõrra segi lõi).⁵ Päises olev tsitaat viitab siinkohal põhilisele – metsavendade sihtide seadmisel oli võtme-

* Peeter Kaasik (1974), PhD, Eesti Sõjamuuseum – Kindral Laidoneri Muuseum, Möisa tee 1, Viimsi, 74001 Harju maakond, teadur, peeter.kaasik@esm.ee

¹ [Metsavendluse ideoloogilised alused] Täiendav ülevaade (1947/1948), märts 1948. – M. Laar. Suurim armastus. Stockholm: Kirjastus Välis-Eesti & EMP, 1994, lk. 144.

² Laiemale lugejaskonnale on see tekst kättesaadav 1994. aastast, kui ajaloolane ja poliitik Mart Laar publitseeris selles kogumikus „Suurim armastus“. Nimetatud allikapublikatsiooni on kasutatud ka käesolevas artiklis.

³ Metsavendluse ideoloogilised alused, august 1947. – M. Laar. Suurim armastus, lk. 91–128.

⁴ [Metsavendluse ideoloogilised alused] Täiendav ülevaade (1947/1948), märts 1948. – M. Laar. Suurim armastus, lk. 129–145.

⁵ Metsavendluse ideoloogilised alused (II osa). Täiendav ülevaade II. Märts 1949. – M. Laar. Suurim armastus, lk. 148–157.

tähtsusega küsimuseks see, milliseks kujuneb rahvusvaheline olukord. Seetõttu võib öelda, et dokument polnud mõeldud järjeloona, vaid selle tingisid olud, kus eeldused ja tegelikkus polnud kooskõlas. See omakorda tingis dokumendi täiendamise ja täpsustamise kahes järjes.

Niisiis, põhialused on paika pandud esimeses osas, kaks ülejäänud osa on täiendused ja muud tähelepanekud. Dokumendi koostajaks oli Richard Saalistelt saadud näpunäidete alusel põhiliselt Erich Jerlet. Toimetasid, täiendasid ja korrigeerisid seda Saaliste ja Vambola Oras, viimase sulest pärineb ka dokumendi sissejuhatus, kus üldistavalt võetakse lühidalt kokku asja mõte:

„Käesolevas teoses on autor selgitanud üldiselt siinses olukorras tegutseva ainuvõimaliku – illegaalse – opositsiooni olemust ja lühidalt puudutanud üldist rahvusvahelist olukorda ning demokraatlikke sihte, millistele tugineb siinse opositsiooni alus. Autor on kõigekülgselt ja objektiivselt vaadelnud siinse opositsiooni, „Metsavendade“ elu ja sihte ning üles lugenud need eesmärgid ja teesid, millised peavad olema ja on selle poliitilise liikumise juhtnõõri-deks.“⁶

Niisiis polnud tegemist kitsamalt vastupanuliikumise, vaid laiemalt poliitilise liikumise või lausa partei („Metsavennad“⁷) manifestiga, mis sõnastas liikumise tekke põhjused, metsavendluse olemuse ning üldisemad ja pikemad eesmärgid.

Kuigi „Metsavendluse ideoloogilised alused“ on unikaalne allikmaterjal, siis tundub, et metsavendluse uurijatele valmistab see teatud nõutust. Seda pole nagu kuhugi mahutada, eriti kui käsitluse all on konkreetset metsavendade tegevus ja igapäevaelu. See on ka mõistetav, sest tegemist on peajasalikult pikalt ettevaatava dokumendiga, kus kandev idee ei osutunud tõeks. Teatud kimbatus paistab ka dokumendi allikapublikatsioonina avaldanud Mart Laari selgitavas tekstis.⁸ Küllalt täpselt on ühe lausega kokku võetud selle dokumendi põhiolemus: „Uue keskuse⁹ peale langes ka metsavendade võitlusvaimu ülevälhoidmine, nende harimine ja kasvatamine.“ Kuid katsed näidata seda dokumenti jooksva kroonikana või praktilise tegevusjuhendina, jäävad mõnevõrra ebaeenvaks. Nii on siin-seal leidnud kajastamist pigem dokumendis leiduvad lõoklaused metsavendluse olemusest:

„Miks oleme veel ikka metsavennad? On avaldatud arvamust, et meile on see „elukutse“ lihtsalt meeldima hakanud. Selles on ka omajagu tõtt. Tõepoolest leidub metsavenna eluski palju huvitavat ja ilusat ja kahtlematult on see „nõukogude ühiskonnas“ k õ i g e a u s a m a m e t. Neile meie seast, kelle iseloom on kohane seiklusteks ning rändurieluks, pakub metsavenna „kutse“ selleks laialdasi võimalusi. Seejuures ei pruugi nende ideekindlus olla vähem kui teistel, kuid oma iseloomuomaduste tõttu on neil suhteliselt kergem taluda meie olukorra raskusi. Metsavenna elu „meeldivusest“ võib juttu olla muidugi ainult „nõukogude korra“ tingimustes. [– – –]

⁶ Metsavendluse ideoloogilised alused, august 1947, lk. 92.

⁷ Kuigi ülekuulamisel eitasid asjaosalised (vähemalt algul), et eksisteeris konkreetne põrandaalune organisatsioon, siis kajastub see siiski sovetlike julgeolekuorganite dokumentides, omandades nendes üsna selged piirid. Näiteks väljavõtte Vambola Orase, Sulev Hanseni jt. süüdistuskokkuvõttest (31.3.1950), mis annab edasi ka vastaspoole arusaama Saaliste grupi tegevusest: „1946. aasta lõpus saabus Eesti NSV territooriumile Eesti emigrantliku „valitsuse“ Rootsis emissar SAALISTE, Richard, kelle initsiatiivil loodi Eesti NSV territooriumil põrandaalusest elemendist, Saksa sõjaväe endistest vabatahtlikest, fašistliku sõjalise organisatsiooni Oma-kaitse liikmetest, Saksa okupantide aktiivsetest abistajatest nõukogudevastane natsionalistlik organisatsioon, mida nimetatakse „Eesti Metsavendade – Vabatahtlikus Liiduks“ („EMVL“), eesmärgiga pidada relvastatud võitlust nõukogude võimu vastu, ajastades seda Nõukogude Liidu vastase sõja alguse hetkega. [– – –] Staap-filiaal, mida juhtisid ORAS, „Loone“ [Erich Jerlet] ja RAADIK, andis oma organisatsiooni liikmete ideoloogiliseks töötlemiseks välja kolm osa niinimetatud „Metsavendade ideoloogilised alused“, valmistas ja levitas süstemaatiliselt nõukogudevastaseid lendlehti, neil oli raadiosaatja ja nad püüdsid korduvalt luua raadiosidet Rootsi-ga.“ Vt. Eesti metsavennad 1944–1957: dokumentide kogumik. Koostanud T. Noormets. Tallinn: Rahvusarhiiv, 2015, lk. 339–340.

⁸ M. Laar. Suurim armastus, lk. 66–72.

⁹ Siin on Saaliste grupp mõnevõrra meelevaldselt esitatud Relvastatud Võitluse Liidu mõttelise järeltulijana.

Meid võib igaüks karistamatult maha lüüa. Kuid ka meie võime otsustada oma otseste vaenlaste elu ja surma üle. Ja need on meile märksa kättesaadavamad kui meie neile. Meie elu on suuremas ohus kui „tavaliste“ inimeste oma. Kuid seevastu ei ole meie ka „tavalised“ inimesed. Oleme ainukesed v a b a d k o d a n i k u d Nõukogude Liidus. Vabadus ja oht on aga sageli paratamatud kaaslased.“¹⁰

Üldjoontes on sedalaadi arutlused ka dokumendi alajaotuste „Praegune olukord ja tulevikusihid“, „Metsavendade olukord“ jm. sisuks ehk eesmärgiks on selgitada metsavendluse olemust ja motiive laiemalt, kuid mitte konkreetset tegevust. Siiski on dokumendi järgedes ära märkimist leidnud mõned n.-ö. taktika muutmise vajadused. Näiteks 1948. aasta täiendustes on vägagi ettenägelikult selge vihje tegevusele kollektiviseerimise järgsel ajal (seda peeti ilmselt paratamatuseks) ehk vajadus sõltuda vähem abistajatest:

„On alanud kolhooside loomine Eestis, mis tekivad mitmel pool nagu seemed pärast vihma. See on järjekordne ja tähtsaim majanduslik terroriakt eesti põllumehe – metsavendade liitlase vastu. Paljudel metsavendadel ähvardab „pind jalge alt kaduda“. Tekivad tõsised raksused varustusküsimuste lahendamisel ja „baaside“ säilitamisel. Olukord muutub põhjalikult – kuid sellega tuleb kohaneda. [– – –] Uued tingimused peaks andma meile ka suuremaid „õigusi“. Kui kolhooside moodustamine ähvardab neilt võtta igapäevase leiva – kas ei peaks neil siis edaspidi õigus olema just neile majanduslikult toetuda.

Seega muutuks metsavendade liikumine senisest „eraviisilisest“ seisundist niiteldada „avalikõiguslikuks korporatsiooniks“, mis loob ise endale „seadused“ ja kindlustab majanduslikud ressursid.“¹¹

Viimane lõik on ühtlasi ilmekas näide, et tegemist oligi üsna keerulise dokumendiga ning arvatavasti ei saanud ka keskmiselt haritumad metsavennad täpselt aru, mis peitub selliste eufemismide taga, mis muutvat metsavennad „avalikõiguslikuks korporatsiooniks, mis kindlustavat endale ise majandusliku toimetuleku“. Olgu siis siinkohal ka sõnaseletus. Silmas ei peeta röövimist, vaid selles kontekstis eluks vaja mineva „hõivamist“ või „rekvireerimist“ riiklikelt majandusorganisatsioonidelt. Ja see pole ka otseselt „õigustatud sõjasaak“, vaid eesti rahvale (loe: metsavendadele) „seaduslikult“ kuuluv vara.

Dokumendi taustast

Nagu juba eelnevast võib aru saada, on käesoleval juhul keskne kuju Richard Saaliste. Tema tegevus on ajalookirjutuses põhjalikult lahti kirjutatud,¹² seetõttu ei hakka siinkohal seda lugu pikemalt ümber jutustama, vaid piirdun mõne üldisema märkusega. Saaliste osales aktiivselt 1941. aasta Suvesõjas, hiljem oli Omakaitse organiseerija ja pataljoniülem Läänemaal. 1944. aastal saadeti piirikaitserügementi kompaniülemaks ja 1944. aasta sügisel põgenes Rootsi. 1946. aasta lõpul saabus tagasi Eestisse. Oma sõnul saatsid ta informatsiooni kogumiseks ja inimeste Rootsi aitamiseks Eesti Rahvuskomiteega seotud isikud, kuid tõenäoliselt oli tema missioonist teadlik ka Rootsi välisluureteenistus (Nõukogude julgeoleku dokumentides kajas-

¹⁰ Metsavendluse ideoloogilised alused, august 1947, lk. 107, 109.

¹¹ [Metsavendluse ideoloogilised alused] Täiendav ülevaade (1947/1948), märts 1948, lk. 130.

¹² Ka eespool nimetatud Mart Laari koostatud kogumik „Suurim armastus“ käsitleb suuremas osas just Saaliste tegevust. Vt. ka M. Laar. Metsavennad. Tallinn: Helmet Raja & Co, 1993, lk. 102–127; M. Laar. Metsavennad: Relvastatud vastupanu Eestis Teise maailmasõja järel. Tallinn: Read, 2013, lk. 219–229. Teaduslikult kaalukam käsitlus Richard Saaliste ja tema kaaslaste tegevusest on ehk Martin Heremi magistritöö „Metsavendade strateegia ja tegevuse analüüs: R. Saaliste poolt organiseeritud metsavennad aastatel 1947–1950“ (juhendaja O. Punga). Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused strateegia õppetool, 2012. Põhjalikumalt on Saaliste ja Jerleti tegevust käsitlenud veel J. Pihlau. Vt. Vendade Saalistete lugu: 50 aastat saatuslikust punkrilahingust Eidapere metsas. – Tuna 1999, nr. 4, lk. 48–55; J. Pihlau. Suur rongirööv. – http://kultuur.elu.ee/ke493_rongiroov.htm (Kultuur ja Elu 2008, nr. 3); J. Pihlau. Raadiomängud Eestis Teise maailmasõja ajal ja järel, III osa – Tuna 2009, nr. 1, lk. 91–111. Vt. ka M. S. Kull. Erich Jerlet: sajandi rööv. Tartu: Eesti Ajalookirjastus, 2011.

tub ta ka „Inglise luure emissarina“). Maabumisel kaotas Saaliste tormisel merel raadiojaama ning arvatavasti tal kohapealsete vahenditega ühendust Läänega saada ei õnnestunud. Mis ülesanded ta veel kaasa sai, jäävad ebaselgeks, kindlasti polnud selleks vastupanu organiseerimine, pigem informatsiooni kogumine ja sideme loomine vastupanurühmitustega, võimalik, et sealhulgas ka Teise maailmasõja aegsete Soome ja Saksa luureoperatsioonide „Haukka“ ja „Tümmel“ Eestisse jäänud liikmetega.¹³ Teadaolevalt pidi ta 1947. aastal Rootsi tagasi minema ja kaasa võtma oma pereliikmed, kuid see tal ei õnnestunud.¹⁴

Saalistest ei kujunenud relvastatud vastupanuvõitluse juhti, kuigi oma taustalt oleks võinud ta selleks ka pretendeerida. Kuid sellest hoolimata omas ta metsavendade seas pagulasvalitsuse esindajana suurt autoriteeti. Üldjoontes jäi ta oma tegevuses varasemate ülesannete raamidesse: koguda informatsiooni tuleviku tarbeks ja hoida sidet üksikute gruppidega. Käesoleva dokumendi põhjal võttis ta endale veel ülesandeks tegutseda ideoloogilise suunajana ehk sõnastada tegevuse üldisemad alused vägagi killustunud vastupanuliikumises. Nõukogude vastuluuredokumentides kajastub ta enamjaolt spioonina (või välisluure(te) emissarina), kohati ka pagulasorganisatsioonide volinikuna (nimetatud organisatsioone käsitleti samuti välisluuretega tihedalt seotuna). Algselt seoti Saaliste tegevus jooksvalt ja väga tihedalt Relvastatud Võitluse Liiduga (RVL). Saaliste eesmärgiks polnud siiski metsavendade katusorganisatsiooni organiseerimine ning ka RVL-i organiseerimistõesse suhtus ta kriitiliselt kui ebakonspiratiivsesse ja „hukule määratud“ ettevõtmisesse.¹⁵

Saaliste tapeti haarangul 14. detsembril 1949. Tema lähemateks kaasvõitlejateks olid metsavennad Osvald Raadik (hukkus haarangul 1. mail 1953), Artur Saaliste (hukkus haarangul 14. detsembril 1949), Erich Jerlet (arreteeriti 26. juunil 1952), Vambola Oras (arreteeriti 27. märtsil 1949). Kahe viimati nimetatute tunnistustel põhineb ka suurem osa teadmistest Saaliste grupi tegevusest.

Siinkohal pakub niisiis huvi Saaliste missiooni „ideoloogilise diversiooni“ osa, eelkõige dokument „Metsavendluse ideoloogilised alused“. Pole päris täpselt selge, millal jõudsid „ideoloogilised alused“ sovetlike julgeolekutöötajate lugemislauale. Kindlasti oldi selle dokumendi olemasolust teadlikud 1949. aasta kevadsuveks. Nimelt 27. märtsil 1949 arreteeriti grupi tuumikusse kuulunud Vambola Oras, kes ülekuulamistel selgitas ka „ideoloogiliste aluste“ ja muude omakirjastuslike materjalide tekkelugu:

„Minu võitlus Eestis kehtiva nõukogude võimu vastu käis kahes suunas: oma kaaslaste seas tegin ma propagandat, mis oli suunatud NSV Liidu vastu, võtsin aktiivselt osa „instruktsioonide“ koostamisest metsavendadele, mille eesmärgiks oli juhtida metsavendade tähelepanu nende vigadele, mis toovad kaasa arreteerimise, kutsuda üles aktiivsele võitlusele. [– –]

Metsavennad, sealhulgas ka mina, pidasid sõda NSV Liidu vastu möödapäasmatuks nagu ka Nõukogude Liidu kaotust selles sõjas. Järelikult me koostasime „instruktsiooni“ sellel

¹³ Kuna Saalistet ennast ei õnnestunud elusalt tabada, viis ta oma ülesanded ja sidekanalid (kui neid oli) hauda kaasa. Oma missiooni detailide suhtes jäi Saaliste üsnagi kidakeelseks ka vestlustes oma lähimate kaasvõitlejatega. See võib viidata, et mingeid väga selgepiirilisi ülesandeid ei olnudki. Teatud järeldusi saab teha teiste Rootsist saadetud emissaride Oskar Elliku, Mihkel Jalakase, Elvi Ormus-Akmani, Aksel Vahtrase, Volde-mar Päärsoni, Rudolf Saago ja Arseni Saguri ning nendega seotud isikute uurimistoimikute põhjal. Vt. RA, ERAF.130SM.1.13034, RA, ERAF.129SM.1.477, RA, ERAF.129SM.1.26235. Vt. lähemalt I. Jürjo. Pagulus ja Nõukogude Eesti: Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiivdokumentide põhjal. Tallinn: Tammerraamat, 2014, lk. 81–86; J. Pihlau. Raadiomängud Eestis Teise maailmasõja ajal ja järel, III osa – Tuna 2009, nr. 1, lk. 105–111.

¹⁴ M. Herem. Metsavendade strateegia ja tegevuse analüüs, lk. 41–44.

¹⁵ Väljavõte Vambola Orase ülekuulamise protokollist 1949. aasta septembrist: „REDLICH [Endel Redlich – RVL-i juht] ei juhtinud meie staapi mitte kuidagi. SAALISTE jutust ma tean, et veel enne 1947. aasta sügist katkestas SAALISTE sidemed REDLICHIGA, kas ta pärast seda temaga sideme taastas, seda ma ei tea, kuid 1947. aastal kartis temaga ühendust pidada, sest see võis kaasa tuua SAALISTE sissekukkumise, kuivõrd side REDLICHIGA oli tema arvates nõukogude võimuorganitele teada.“ Vt. Eesti metsavennad 1944–1957, lk. 342.

eesmärgil, et valmistada metsavendi ette eelseisvaks väljaastumiseks, et vajalikul hetkel oleks võimalik metsavendi kiiresti viia võitlusse NSV Liidu vastu. [– – –]

SAALISTE ülesandel oli staap-filiaalis minu kohustuseks koguda ja töödelda materjale propaganda tegemiseks metsavendade ja kohalike elanike seas. Nende andmete kogumiseks kasutasin ma välismaa raadiosaateid riikidest: Itaalia, Šveits, Ankara, Rootsi, raadio RIAS¹⁶ Saksamaa Ameerika okupatsioonitsoonist, raadiojaama „Ameerika Häääl“ saksa keelse, Moskva ja Eesti saateid.¹⁷

Üldjoontes kinnitab selle kõik üle ka 1952. aasta suvel arreteeritud Erich Jerlet.¹⁸ Protokollid viitavad küll sellele, et „ideoloogilised alused“ olid selleks ajaks oma aktuaalsuse mõnevõrra kaotanud. Nii pressisid ülekuulajad Jerletilt välja info ka hilisema omakirjastusliku tegevuse kohta, sh. „Metsavendluse ideoloogiliste aluste“ mõttelise järje „Sõjasarv“ kohta:

„Bandiidigruppide liikmetega kohtudes selgitasime mina ja ORAS neile nõukogude võimu vastu võitlemise põhiprintsiipe ja meie eesmärgid. Metsavendade sellise töötlemise teel ja nende seas minu valmistatud nõukogudevastaste brošüüride ja lendlehtede levitamise suutsime me tõsta nende moraalsel otsusekindlust, aktiveerida nende võitlust nõukogude võimuga kodanliku korra taastamise eest Eestis ja teatud määral sisendada neile organiseeritust nõukogude võimu vastu suunatud vaenulike aktide täitmisel. 1949. aastal kirjutasin ma nõukogudevastase brošüüri „Metsavendluse ideoloogilised alused“, mis oli metsavendluse tegevuse programmiline dokument, ja paljundas seda kirjutusmasinal. Brošüüri levitati SAALISTE heakskiidul bandiidigruppide liikmete seas. [– – –]

Ma olin metsavendade ideeline juht, viimasel ajal tegin ma ainult ettevalmistavat ja propagandistlikku tööd. Ma andsin propagandistlikel eesmärkidel 1950–1951 a. välja ja paljundas kirjutusmasinal väljaannet „SÕJASARV“, mida levitati metsavendade seas. Ma lootsin nõukogudevastase propaganda teel tõsta jõukude liikmete moraalsel valmisolekut jätkata võitlust nõukogude võimuga ja võtta nende seas kätte juhi autoriteet.“¹⁹

„Valge laeva“ motiiv

Niisiis, „ideoloogilised alused“ ja selle täiendavad täpsustused ülekuulamisprotokollides viitavad väga konkreetselt tulevikuperspektiivile ja selleks valmistumise vajadusele. Täpsemalt – kohe-kohe oli puhkemas sõda NSV Liidu ja demokraatlike lääneriikide vahel, mille käigus alanuks ühtlasi Eestis relvastatud väljaastumine sovetivõimu vastu ning kõige selle käigus saavutanuks Eesti iseseisvuse ning aktiivsed vastupanuvõitlejad hakanuks mängima kandvat rolli tulevases ülesehitustöös.

Peagi puhkev sõda ja Eesti iseseisvumine sai juba tol ajal romantilise kõlaga üldmõisteks. „Valge laev“ tähendab siinkohal nii reaalseid ootusi-lootusi kui ka põhjendamatu lootusi ja teatud kibestumist nende purunemisel.²⁰

¹⁶ *Rundfunk im amerikanischen Sektor.*

¹⁷ Vt. lähemalt: Väljavõtteid Vambola Orase ülekuulamise protokollidest, 14.–17.9.1949. – Eesti metsavennad 1944–1957, lk. 340–347.

¹⁸ Erich Jerleti sulest pärineb veel juba pärast arreteerimist kirja pandud oluline tekst, mida võiks lugeda ehk parimaks tollaseks ülevaateks metsavendluse olemusest, mis kannab tinglikku pealkirja „Metsavendade taktika muutused 1945–52“. Vt. Erich Jerleti omakäeline seletuskiri, 28.8.1952. – Eesti metsavennad 1944–1957, lk. 504–506.

¹⁹ Erich Jerleti ülekuulamise protokoll, 18.7.1952. – Eesti metsavennad 1944–1957, lk. 475–482.

²⁰ „Valge laeva“ motiiv ise on pärit ilmselt eesti kirjandusklassikast ehk ajaloolistel sündmustel põhinevast Eduard Vilde romaanist „Prohvet Maltsvet“. Täpsemalt 19. sajandi usuliikumisest eelnimetatud prohveti (Jaani Leinberg) juhtimisel. 1860. aastal siirdus ta Krimmi ning Eestisse jäänud poolehoidjate seas levis peagi sõnum, et jumal olla saatnud prohvet Maltsveti tema rahvast töötatud maale viima. Selle järel kogunes mitusada fanaatilisemat poolehoidjat Lasnamäe paekaldale Maltsveti saadetavat „valget laeva“ ootama. Seda mõistagi ei tulnud ja politsei peksis lõpuks selle isetekelise laagri laiali.

Sovetivõimu dokumentidesse ilmus „valge laeva“ mõiste hiljemalt 1945. aasta kevadeks ehk vahetult enne Teise maailmasõja sõjategevuse lõppu Euroopas ja võib öelda, et sellised meeoleolud olid julgeolekuorganitele teada ammu enne „ideoloogiliste aluste“ esimese osa valmimist.²¹ Ka polnud „ideoloogilised alused“ sugugi mitte ainukene ega ka esimene pörandaalune kirjatöö, milles on keskel kohal ja isegi selgesõnalisemalt sõjaks valmistumine. Näiteks väljavõte aastatel 1945–1946 ilmunud pörandaalusest ajalehest „Eestlane“²²:

„Ja ühtlasi pidagem silmas, et maailma ja õigluse ees me oleme edasi Eesti Vabariigi kodanikud. See on fakt mis õigustab ja kohustab. See õigustab meid uskuma, et kultuurmaailm ei kavatsenud tunnustada nõukogude vägivallapoliitikat meie kodumaa suhtes ning et demokraatlikud suurvõimud on valmis soodsal hetkel meile kaasa aitama Eesti taasvabastamisel võõrastest okupantidest. See fakt ühtlasi kohustab meid näitama oma hoiaku ja tegudega, et meie ka seesmiselt oleme ja tahame olla Eesti Vabariigi kodanikud. See kohustab meie metsavendi – partisane jätkama aktiivset võitlust meie rahva reeturite ning võõra võimu kandjate vastu. Ning see kohustab kogu eesti rahvast jääma tugevaks eesti vaimus ning olema alati valmis haarama relva, et soodsas hetkes saabus ennekoike ise teha kõik, mis meie võimuses on oma kodumaa taasvabastamiseks.“²³

Selliste pörandaaluste väljaannete propagandistlikust mõjust tegid sovetlikud julgeolekuorganid tavaliselt küll üsna meelevaldseid järeldusi, kuid üldiselt ei seotud neid siiski konkreetsete sündmustega. Siinkohal tuleks teatud erandina ära mainida „külma sõja“ sõnastatud avapauguks loetud Briti endise peaministri Winston Churchilli kõnet 5. märtsil 1946. ENSV siseministri Aleksander Resevi ettekandes Moskvasse nimetati seda otsesõnu „banditismi aktiveerumist“ otseselt mõjutanud teguriks ja mitte ainult seda, vaid see olnud kaasa toonud koguni „bandiitlike jõukude“ ühinemise:

„Bandiitlike gruppide tegevus aktiveerus eriti pärast Churchilli nõukogudevastast kõnet Fultonis (USA). Sellest annab tunnistust bandiitlik rünnak, jõugus oli 25–30 inimest, mis pandi toime käesoleva aasta 13. märtsil Võrumaa Sõmerpalu vallas, mille käigus tapeti 13 inimest nõukogude ja parteiaktiivi ning nende perekonnaliikmeid. Iseloomulik on see asjaolu, et nende kuritegelike kavatsuste täitmiseks ühendati mitu väikest bandiidigruppi, mis tegutsesid ühtse juhtimise all. Mõnedelt nendelt jõukudelt võeti ära nõukogudevastased lendlehed, milles oli kommenteeritud Churchilli kõnet²⁴ ja üleskutset bandiitliku mässulise pörandaaluse otsustavaks relvastatud tegevuseks.“²⁵

Sõmerpalu valla sündmuste otsene sidumine nimetatud kõnega on küll üsnagi otsitud, kuid tõsiasi on see, et agentuuri kaudu said julgeolekuorganid üle Eesti üsnagi murettekitavat vastukaja seoses selle kõnega.²⁶ Aga olgu öeldud, et ka palju väiksemad „tormid veeklaasis“

²¹ Vt. nt. EKP KK organiseerimis-instrueerimis osakonna informatsioon nr. 14, aprill 1945. – Eesti metsavennad 1944–1957, lk. 98.

²² Ajalehte Eestlane andsid välja Vitor Adamtau ja Andres Parts Saarde valla Kaikopli talu keldris asuvas punker-trükkikojas. Tegemist oli „pärisajalehega“, mida paljundati rotaatoril. Informatsiooni hangiti põhiliselt välisraadiojaamadest. Just nende materjalide tõttu ning Adamtau ja Partsi tihedate sidemete tõttu metsavendadega punuti sellest ajalehest sovetlike julgeolekuorganite poolt suurejooneline rahvusvaheline vandenõu, mille niite olevat tõmmatud piiri tagant Lääne välisluureteenistuste poolt. Kirjastamisest ja levitamisest vt. lähemalt Asta Soobiku ja tema venna Leo Soobiku ülekuulamise protokollidest (Vt. A. Lepp. Vabaduse hinnaks on elu. Tartu: Hotpress Kirjastus, 2008, lk. 159–164). Kuid olgu ka siinkohal rõhutatud, et selliseid väljaandeid oli teisigi.

²³ Ajalehest Eestlane 1946. – A. Lepp. Vabaduse hinnaks on elu, lk. 174–176.

²⁴ Millised lendlehed need sündmused sedamoodi konkreetselt ühendasid, pole selge, kuid tõsi on see, et W. Churchilli kõne polnud sugugi mingi kiivalt hoitud saladus, mida kuuldi ja millest tehti järeldusi vaid välisraadiojaamade vahendusel. Kõne leidis põhjalikku käsitlemist ka Nõukogude Eesti ajakirjanduses, seal hulgas sõimuartiklite kõrval ka suhteliselt neutraalsed refereeringud. Vt. nt. Postimehe vastutava toimetaja Ed. Värava koostatud ülevaade Churchilli kõnest Fultonis. – Postimees, nr. 61, 14.03.1946.

²⁵ Väljavõte ENSV MVD ettekandest NSV Liidu MVD-le, 28.5.46. – Eesti metsavennad 1944–1957, lk. 142–147.

²⁶ Vt. nt. ENSV riikliku julgeoleku ministri ettekanne Eesti NSV MN-le 22. maist 1946. – Akadeemia 1992, nr. 8, lk. 1732–1744.

rahvusvahelisel tasandil töid kaasa kuulujuttude kiire levimise varsti puhkevast sõjast.²⁷ Ja rahva seas jäid „valge laeva“ ehk puhkeva sõja motiivid kuulujuttudes üheks kandvamaks tulevikuperspektiiviks kuni 1950. aastate keskpaigani.²⁸ Samuti kajastuvad „valge laeva“ motiivid hilisemas mälestuskirjanduses koos pettumusnootidega. Näiteks mõned lõigud end aastatel 1958–1950 varjanud metsavenna Hans Sapi mälestustest:

„[1949] Kuulati ka tol ajal „Ameerika Häält“, kus lubati kiiret vabastamist, sel juhul oleks saanud metsas olles kodumaa vabastamisel abiks olla. [– – –]

[1950] Vahepeal hakati ka ema ja õde taga kiusama ning ka nemad hakkasid end varjama. Sest kohe-kohe pidid tulema päästjad, kuid ootamine oli tühine. [– – –]

[1951] Nüüd kulus meil terve päev oma olukorra arutamiseks, sest nagu sügis hakkas kiiresti lähenema, kuid lubadused, nagu kevadel olid, et lääneriigid tulevad meid vabastama, olid täielikult luhtunud. [– – –]

[1952] Me kõik olime suure pettuse ohvrid, kes asjatult ootasime „valget laeva“. Keegi ei tulnud meile appi meid vabastama kommunistide terrorirežiimi alt. See ootamine murdis paljusid meist ka hingeliselt ning hakati tegema mõttetuid tegusid, mis vaid ärritasid kommuniste ja nende käsilasi. [– – –]

[1953] ...kuulsin nende käest, et Stalin on surnud. See teade andis nüüd ka minule nagu uue elulootuse. [– – –] Mõttes oli alati, et see terrorirežiim laguneb ükskord kindlasti. Ootasime ka lääneriikide abi, kuid sellest kujunes välja ainult suur pettus. [– – –]

[1954] Nii saabus aprill ja lumigi kadus kevadpäikse soojuses. Talve jooksul ei olnud juhtunud riikide ja rahvaste elus midagi. Kõik oli vanaviisi.²⁹

Kõik eelnev võiks olla taustaks ehk sõja puhkemise ootused-lootused-kartused olid Eestis rahva seas aastaid laialt levinud ja nende rõhutamine langes igal juhul viljakale pinnale. Nii on „valge laeva“ motiiv kandev idee ka käesolevas dokumendis. Tõsi, kõik need ebamäärased kuuldused olid n.-ö. süstematiseerimata ja polegi selge, mis kellel tekitas üsna kindla arusaama „homme“ puhkevast sõjast. Ühelt poolt „tagusid sõjatrummi“ vahetpidamata ka sovetlikud propagandistid ajakirjanduse ja raadio vahendusel, kõverpeegeldusena „Lääne imperialistide sõjaõhutamisele“ ning ainuüksi kohaliku sovetliku ajakirjanduse vahendusel saanuks teha järelduse peagi puhkevast sõjast. Kuid „ideoloogilistes alustes“ tunduvad põhi-allikad olevat siiski Lääne radiokanalid. Ka on „ideoloogilistes alustes“ viide, et raadiosaateid kuulati süstemaatilisel kuues keeles ning saadud infost tehti oma tähelepanekuid.

Metsavendade hulgas oli erineva taustaga inimesi, kuid „ideoloogiliste aluste“ koostajad Erich Jerlet, Vambola Oras ja Richard Saaliste olid kindlasti keskmisest tunduvalt suurema hariduspagasiga. Saaliste oli lõpetanud Jäneda põllutöökooli, Jerlet õppis Tartu ülikoolis õigusteadust ja Vambola Oras oli õppinud Tallinna tehnikaülikoolis. Kindlasti oli ka nende võõrkeelteskus keskmisest parem, mis võimaldas võõrkeelsetest raadiosaadetest saadud infost paremini aru saada ning seda analüüsida ja süstematiseerida.

„Metsavendluse ideoloogiliste aluste“ kogumahust kajastabki otseselt või kaudselt umbes pool rahvusvahelist olukorda. Sõltumata ebamäärastest allikatest on see ülevaade külma sõja „lahingutandrite“ kujunemisest igati arvestatav isegi tänasel päeval. Mõistagi noppisid

²⁷ Olgu siinkohal öeldud, et „Metsavendluse ideoloogilistes alustes“ pole nimetatud kõne eraldi ära märkimist leidnud. Küll aga tundub, et dokumendile sissejuhatuse kirjutanud Vambola Oras on inspiratsiooni hankinud just nimetatud kõnest: „Pärast Teist Maailmasõja lõppu lasuvad tinarasked pilved üle Kirde-, Kesk-, Kagu- ja Ida-Euroopa. Need osad on lahutatud läbipaistmatu eesriidega muust osast Euroopast – siin valitseb bolševismi pilkaspime öö.“ (Originaalis: „From Stettin in the Baltic to Trieste in the Adriatic, an iron curtain has descended across the Continent. Behind that line lie all the capitals of the ancient states of Central and Eastern Europe. Warsaw, Berlin, Prague, Vienna, Budapest, Belgrade, Bucharest and Sofia...“)

²⁸ Vt. P. Kaasik. Kuulujuttudest Nõukogude Eestis partei ja julgeoleku meelsusaruannete põhjal 1944–1953. – Ajalooline Ajakiri 2018, nr. 1, lk. 67–88.

²⁹ H. Sapp. Minu Kolgata. – M. S. Kull. Puhake, paremad pojad IV. Tartu: Eesti Ajalookirjastus, 2013, lk. 107, 109, 112, 113, 117, 118, 133, 134.

koostajad saadud informatsioonist välja eelkõige selle, mis tõestas nende arusaama peagi puhkevast sõjalisest konfliktist Lääne ja NSV Liidu vahel. Ja arvatavasti kinnitas saadud informatsioon asjaosalistele, et sõda ongi kohe-kohe puhkemas ehk see polnud soovmõtlemine, vaid analüütiline tekst, mis põhines süstemaatilisel tööl rahvusvahelise olukorra jälgimisel ja analüüsimisel.

Richard Saaliste päevikus³⁰ vahetult enne tema langemist hakkavad tooni andma järjest pessimistlikumad noodid, kuid siiski nägi ta ka siis selgeid märke, et kui sõja puhkemine pole ehk mitte just päevade küsimus, siis kõik märgid olla näidanud, et küll ta peagi ikka puhkeb:

„[ÜRO] Peaassamblees näib olevat pooled tugevasti tülis. Väljendatakse üksteise kohta toorusi ja häbematusi, mis juba harilikus ühiskonnas ületab igasugused viisakuse piirid. [– –] On ju enim poolte vahel tugevaid sõnalisi kokkupõrkeid olnud, ka praegu võib diplomaatide tüli vaibuda või tuha all immitsema jääda. Meil jääb üle ainult oodata, kuni tulevad jälle uued tuulehood ja tuha tuule päält minema puhuvad, vanad sõed hõõguma hakkavad, kuni neist leek tõuseb ning maailmal on sõna suus „sõda rahuks“!“³¹

Nõukogude julgeolekuorganid pöörasid arreteeritud Saaliste grupi liikmete ülekuulamisel ehk isegi kõige suuremat tähelepanu veel ühele infoallikale. Nimelt oli Saaliste kaasvõitlejatele tutvumiseks andnud mõningad Läänest kaasa toodud ajalehed. Muu hulgas tähendas see tõendit, et niidid viivad piiri taha. Lõpuks pressitigi näiteks Vambola Oraselt välja kinnitus, et Saalistel olnud mingid kanalid, mille kaudu ta sai välisajakirjandust:

„Kuidas Saaliste sai välismaalt ajalehti, seda ma ei tea, aga kui ta tuli meie punkrisse, tõi ta need ajalehed endaga kaasa ning mina, Loone [Jerlet] ja Raadik lugesime neid. Peab ütleva, et saime neid ajalehti kaugeltki mitte regulaarselt ja suure hiline misega.“³²

Kuigi suure tõenäosusega see jutt tõele ei vastanud, oli see just see, mida oligi vaja tõestada ehk „vandenõu rahvusvahelist ulatust“ ja hüpoteetiliseks sõjaks valmistuse suunamist piiri tagant (tõsi, süüdistuskokkuvõttes ja tribunali otsuses kajastub see mõnevõrra tagasihoidlikumalt).

Kõige selle taustal ei saa siiski järeldada, et kõik pidigi toimuma lihtsustatud skeemi kohaselt, et „demokraatlik Lääs vabastab Eesti kommunistlikust ikkest“, vastupidi, „ideoloogilised alused“ on omapoolne juhis sellest, et ei oodata kingitusi, vaid vabadus tuleb võtta ise (või selle saavutamisele tõhusalt kaasa aidata), kasutades selleks seniseid kogemusi ja olles selleks ette valmistunud, samuti mõeldakse ette veelgi kaugemale ehk tulevase Eesti Vabariigi ülesehitamisele. Nii oli „ideoloogilised alused“ eelkõige motivatsioonikõne, mis rõhutas seda, et „Eesti pole üksi ja meie taga seisavad demokraatlikud lääneriigid“ ja pikad kirjeldused soodsast rahvusvahelisest taustast vaid kinnitavad kõik selle üle, et ollakse õigel teel, andes metsavendadele ühtlasi motivatsiooni oma võitluse jätkamiseks.

Ideoloogial pidi olema mingi baas ehk selged eesmärgid, kuid ka viited traditsioonidele või kogemustele. Mitte ilma asjata pole esitatud dokumendis pikalt metsavendluse kujunemislugu, sealhulgas üsna põhjalikult metsavendlus Saksa okupatsiooni ajal.³³ Esmapilgul võib selle osa üsna põhjalik käsitlus olla mõnevõrra arusaamatu, sest aktiivset kohapealset vastu-

³⁰ Richard Saaliste päevik, oktoober–november 1949. – M. Laar. Suurim armastus, lk. 165–184. Nimetatud päevikukatkeid peaks paralleelselt lugema „ideoloogiliste alustega“. Kui „alused“ on optimistlikult tulevikku vaatavad, siis päevikust ilmneb „hall argipäev“, kus lootus ka kõige kindlameelsematel metsavendadel kipub kaduma. Päevikul ei hakka siinkohal pikemalt peatuma. Olgu öeldud, et kaks kolmandikku moodustab sellest tagasivaade aastast 1944, kui Saaliste oli Rootsis põgenikelaagrites ja sattunud kaasmaalaste kaebuste alusel Rootsi politsei huviorbiiti kui „fašistide käsilane.“ Raamatus „Suurim armastus“ on toodud ära ka Saaliste kiri sõber O. Põdrale 1945. aasta jaanuarist, mis selgitab tinglikult tagamaid, miks Saaliste järgmisel aastal kodumaale naasis (vt. lk. 43–44).

³¹ Richard Saaliste päevik, 18. november 1949, lk. 174.

³² Väljavõte Vambola Orase ülekuulamise protokollist, september, 1949. – Eesti metsavennad 1944–1957, lk. 345.

³³ Metsavendluse ideoloogilised alused, august 1947, lk. 94–99.

panu Saksa okupatsiooni ajal sama hästi kui polnudki. Vastupanu tähendas pigem relv käes Saksa armee koosseisus Punaarmee vastu võitlemist. Kõrvalehoidmisse suhtutakse „ideoloogilistes alustes“ küll mõistvalt, kuid viitega, et rahva seas suhtuti „jänese polgu“ meestesse laiemas plaanis siiski halvustavalt, seda enam, et tabamise korral neid reeglina kuigi karmid repressioonid ei oodanud ja ega neid väga järjekindlalt taga otsitudki. Üldistavalt on selle kirjelduse lisamine pigem näide võitlusest ilma ideoloogia ja eesmärkideta, mis mitte kuhugi viia ei saa, sattudes ise veel kaudselt kahemõttelisse olukorda ehk ühte patta sovetlike partisaanide ja diversantidega.

Küll on siin märgata teatud dilemma. Sõjajärgses maailmas, kus tooni andsid sõja võitjad, tekkis omapärane rõhuasetus, et kuigi eestlased sõdisid küll vaenlase ridades, siis kindlasti õige eesmärgi nimel. Ja hoogu koguva külma sõja taustal polnudki see väide ülemäära absurdne. Täbavalt võttis selle dilemma kokku Richard Saaliste oma päevikus:

„Et me antud olukorras olime sunnitud sakslastega koos töötama, pole me selle pärast fašistid. [– – –] Kui inimest on röövel kõrist kinni haaramas, satub talle kätte saksa, inglise või vene püss, ning sellega röövlit laseb, aga inimene ei muutu sellepärast sakslaseks, inglaseks või venelaseks, vaid jääb ikka selleks, kes ta on. Õiguse mõisted, mida tunneme rahu ajal, omavad sõja ajal nii palju tähtsust, kui neid kaitseb reaalne jõud. Et ka eestlased omaks reaalselt jõudu, selleks oli vaja rahvas mobiliseerida ja relvastada.“³⁴

Kuigi seda „ideoloogilistes alustes“ otse välja ei öeldud, on selles siiski ka viide, miks kujunes sõjajärgne vastupanu selliseks, nagu ta kujunes – ehk killustatuks ja suuremas osas passiivseks. Täpsemalt, kuna Saksa okupatsiooni ajal oli valida halva ja väga halva vahel, siis ei sündinud Saksa okupatsiooni ajal tulevase vastupanu struktuuri ja edasine tegevus jäi pigem improviseerituks.

Järgnevad alajaotused „Põgenemine“, „Vene teistkordne okupatsioon“ ja tinglikult ka „Praegune olukord ja tulevikusihid“ käsitlevad üldjoontes vastupanuliikumise kujunemist teise Nõukogude okupatsiooni tingimustes. Hakkamata seda kõike siinkohal lahti kirjutama, lisan siiski paar märksõna. Nimetatud alajaotused lükkavad ümber mõne ilmselt sovetlikele allikatele tugineva harrastusajaloolase seisukoha, et metsavendlus oli algusest peale mingil kujul suunatud või organiseeritud. Samuti ei kinnita see väiteid, et ka hiljem oleks olnud organiseeritus oluliselt suurem. Pigem jääb silma, et konspiratsiooni huvides polnudki tõsisem organiseeritus esimene eelistus. Tekst rõhub rohkem sellele, et metsavendade ühendavaks jõuks pidid olema ühised vaated ja tulevikuperspektiivid.

Agas kui metsavendluse kujunemisloo juurde tagasi tulla, siis polnud see ka päris spontaanne. Rindelt tagasi tulnud mehed ehk küll ei põlenud soovist asuda, relv käes, sovetivõimu vastu võitlema, kuid jäid siiski „äraootavale seisukohale“, sest eeldati üsna ettenägelikult, et sovetivõim ei pruugi neile sõjaaegset (eriti 1941. aasta Suvesõja aegset) tegevust niisama lihtsalt andestada. Niisiis perioodi 1944. aasta lõpust kuni 1945. aasta alguseni loeti „poollegaalse metsavendluse“ perioodiks. Selgem vastupanu hakkas välja kujunema 1945. aastal ja pigem vastureaktsioonina repressioonidele ja sovetiseerimisele. Ühtlasi rõhutatakse ka seda, et massilisem varjamine algas eelkõige mobilisatsiooni tõttu Punaarmeesse. Tõsi, mingid väga selged sihid polnud vastupanu algselt eristatavad ja tegevus oli pigem spontaanne vastureaktsioon või enesekaitse, hõlmates endas ühtlasi teatud kättemaksumotiivi.

„Ideoloogilised alused“ viitavad sellele, et 1945. aastaks jäi sovetivõim metsavendadega hätta ning mida karmimad olid repressioonid, seda tugevamaks muutus vastupanu. Nii ei minda mööda ka hoopis tõhusamast vastupanu mahasurumise meetodist ehk 1945. aasta amnestiast ja 1946. aasta legaliseerimiskampaaniast, mis tõi metsast välja mitu tuhat meest.

Otseselt ei mõisteta legaliseerumist hukka, küll aga viidatakse, et üsnagi eduka legaliseerimisprotsessi tingis see, et metsavendlusel puudusid selgemad sihid. Nii olidki „Metsavendluse

³⁴ Richard Saaliste päevik, 20. november 1949, lk. 182.

ideoloogilised alused“ valmis seda lünka täitma. Järgmised alajaotused ehk edasise tegevuse võtab põgusalt kokku lõik 1948. aasta kevadeks valmis saanud „ideoloogiliste aluste“ täiendusest. Selle ühe lisana oli toodud alapeatükk „Sisulised märkmed“, milles autor täpsustab mõnevõrra aasta tagasi seatud eesmärgid:

„Selleks olen andnud kirjutise esimeses kolmes peatükis lühikese ülevaate sündmustest, mis on põhjustanud ja mõjutanud metsavendluse tekkimist ja arengut eri ajajärkudel, niipalju kui minul kasutada olevad andmed on seda võimaldanud. Rahvusvahelist olukorda käsitlevas osas olen peale tähtsamate sündmuste analüüsimise püüdnud teataval määral ette näha edaspidiseid võimalusi. [– – –] Viimases osas „Mida ootame?“ on püütud ette näha neid probleeme, millised kerkivad meie rahva ja eriti meie, metsavendade ette pärast kommunistliku okupatsiooni alt vabanemist.“³⁵

Need täpsustavad lõigud viitavad kaudselt ka sellele, et koostajad said ilmselt aru, et keskmisele metsavennale olid „ideoloogilised alused“ mõnevõrra keeruline lugemine – liiga abstraktne ja kõrge lennuga, mistõttu peeti vajalikuks lisada mõningad selgitused. Seda liini jätkab ka kolmas, 1949. aastast pärinev osa, kus on jagatud juba mõningaid otseselt praktilisi nõuandeid tegevuseks.

Nüüd ka konkreetsete tegevusplaanide juurde. Rõhutatult ei nähtud ette vabanemist sovetivõimust sisemiste protsesside käigus, vaid ainult järgneva „suure sõja“ tingimustes. Ehk kasutati ka senist kogemust üsna kaugest Eesti Vabadussõja ajast, mis näitas, et soodsa rahvusvahelise olukorra tingimustes ja „õigete“ liitlastega on kõik võimalik. Kuid otsene kogemus pärines siiski 1941. aasta sõjasuvest (Suvesõjast), kus paralleelselt Saksa vägede edasitungiga toimus ka eestlaste „oma sõda“ sovetivõimu vastu. Tõsi, peagi selgus, et Saksa okupatsioonivõimud on Eesti iseseisvusest niisama vähe huvitatud kui NSV Liit, kuid kogemus ei kadunud seevastu kuhugi. Saksa okupatsiooni ajal kujunes Suvesõjast omamoodi motivatsiooni allikas (tulevaseks) võitluseks sovetivõimu vastu, mille propagandistlikust väärtusest said kiiresti aru ka Saksa okupatsioonivõimud.³⁶

Niisiis, sõda demokraatliku Lääne ja NSV Liidu vahel oli vastupanu viimisel järgmise etapi lahutamatuks eelduseks ja kõik märgid näitasid, et see peagi algab ning eesti vastupanuvõitlejad võtavad sellest aktiivselt osa ning Eesti Vabariik taastatakse ja algab ülesehitustöö. Viimane alajaotus ülesehitustööst on „ideoloogiliste aluste“ üks põnevamaid peatükke ja eraldiseisvana võis isegi omal ajal jätta mulje kui arusaamatust „laskmata karu naha jagamisest“. Kuid üldisemas kontekstis programmi osana oli sellele valdkonnale tähelepanu juhtimine siiski hädavajalik.

Üldistavalt ei pidanud vastupanuvõitlejad jääma tulevastes sündmustes kõrvaltvaatajateks, vaid pidid etendama ülesehitustöö kandvat rolli. „Ideoloogilistes alustes“ kirjutatakse metsavendadest selles kontekstis mitte kui sõjalis-poliitilisest rahvaliikumisest, vaid poliitilisest parteist. Sellel olid mitmed põhjused. Näiteks, ilmselt Saaliste tähelepanekute kaudu jõudsid juba 1947. aastal „ideoloogilistesse alustesse“ paguluses alanud metsavendade silmis eluvõõrad vaidlused selle üle, milline põhiseadus üldse hetkel kehtib ja kes on võimu järjepidevuse kandja ning muud arusaamatud kemplused poliitilisel ja isiklikul pinnal. Ehk metsavennad pidid kehastama teatud mõttes kohalikke olusid paremini tundvat „mõistuse häält“:

„Meile, siinolijaile, tundub selline vaidlus enneaegne ja tarbetu. Eriti halva mulje jätab see välismaailmas, kõigutades meie riigi juriidilisi aluseid. Kui meie ise kahtleme selles, millele on rajatud meie riiklik struktuur – siis pole imestusväärne kui ka teised rahvad meie õigusi küllaldaselt ei austa. Meie riigi tekkimine ja areng on siiani toimunud täiesti seaduslikus korras

³⁵ [Metsavendluse ideoloogilised alused] Täiendav ülevaade (1947/1948), märts 1948, lk. 143, 144.

³⁶ Vt. lähemalt P. Kaasik. Omakaitse aruanded ja ajalooülevaated 1941. aasta Suvesõja ajalooallikatena. – Tuna 2021, nr. 2, lk. 92–110; K. Nurmis. Eesti rahva kannatuste aasta ja Saksa okupatsioon. – Akadeemia 2013, nr. 5, lk. 892–921.

ja nii peab see olema ka tulevikus. Igal juhul arvame, et ka meil on selles ja teistes küsimustes edaspidi otsustav sõna öelda. Muidugi aitab igasugune poliitiline arutus ja vaidlus selgitada tähtsaid riiklikke küsimusi igakülselt, kuid meile siin näib, et praegu välismaal asuvad Eesti ringkonnad on aastate jooksul paratamatult meist teataval määral võõrandunud. Neil puudub võimalus näha olukordi ja sündmusi nii ligidalt ja sellest küljest nagu meie neid näeme ja läbi elame. Kui suured on lahkuminekud poliitilistes ja majanduslikes küsimustes, selgub kunagi hiljem. See oleneb peamiselt sellest kuidas iga üksik kodumaale saabuja suudab mõista seda, mis siin vahepeal on tulnud taluda. Eeltoodud põhjusel on arusaadav, et meie riigi edaspidisel poliitilisel ja majanduslikul ülesehitusperioodil ilmnevad paratamatult teatavad erinevused üksikute küsimuste otsustamisel välismaalt saabunute ja siiajõudnute vahel. Loodetavasti ei kujune lahkkelid väga teravaks ega ületa demokraatlikus riigis normaalselt toimuva poliitilise võitluse piire.³⁷

Niisiis, kokkuvõtvalt jäi üle oodata puhkevat sõda ..., mida aga ei tulnud, see oli sõda, kuigi kõik märgid sellele viitasid. Arvatavasti just seetõttu kirjutati „ideoloogilistele alustele“ kaks järke, et hoida üleval motivatsiooni, täpsustada ja ajakohastada arusaamu ja 1949. aasta märtsist pärit lisasse olid lisaks üldeesmärkidele liidetud ka mõningad praktilised abinõud. Ehk kokkuvõtvalt võib öelda, et dokument kohandas end ajas ning vastavalt oludele ja potentsiaalsetele lugejaskonnale.

Mõnevõrra kahetsusväärset ei lisandunud „ideoloogiliste aluste“ järke 1949. aasta märtsiküüditamise järgest ajast. Võimalik, et saadi aru, et see on tarbetu ja „ideoloogilised alused“ sellisel kujul on kaotanud oma aktuaalsuse. Kuid ka kaks koostajat (Oras ja Saaliste) langesid selsamal 1949. aastal välja. Jerlet siiski jätkas oma ideoloogilist tegevust väljaandes Sõjasarv, kuid mõnevõrra teise nurga alt.

„Metsavendluse ideoloogilised alused“ kui praktiline tegevusjuhend

Seni kõige põhjalikumalt on „ideoloogilisi aluseid“ analüüsinud Martin Herem oma 2012. aastal kaitstud magistritöös pealkirjaga „Metsavendade strateegia ja tegevuse analüüs: R. Saaliste poolt organiseeritud metsavennad aastatel 1947–1950“. Tegemist pole ajaloolase, vaid sõjaväelase uurimistööga, mistõttu on sellel oma spetsiifika ja praktiline tähendus, kuid seda väärtuslikum laiema pildi loomiseks. Pealkirja lugedes võib „strateegia“ mõiste tunduda mõnevõrra üllatav, sest metsavendluse olemusse süüvides on selles keeruline isegi selgepiirilist taktikat eristada, pigem on tegu improvisatsiooniga. Kuid ei tasu end lasta eksitada, tegemist on just nimelt strateegiaga ehk katsega lahti mõtestada vastupanuliikumise selgemad sihid ja täiendada seda näidetega praktilisest tegevusest.³⁸ Ehk üldisemaks Saaliste grupi sõnastatud eesmärgiks (strateegiaks) oli „Saavutada metsavendade ja elanike hulgas valmidus toetada lääneriikide ja Nõukogude Liidu vahelise sõja korral relvastatud tegevusega nõukogude võimu kukutamist ENSVs“.³⁹ „Ideoloogilised alused“ on nimetatud uurimuse kui mitte kandvaks, siis läbivaks allikaks ning kaudselt sellele tuginedes on tuletatud mõned praktilised ülesanded, olgu siinkohal toodud mõned punktid:

- luua kontaktid eraldiseisvate gruppide ja isikutega ning moodustada neist keske juhtimise abil ühine grupp;
- määrata iga grupi tegevuspiirkond;

³⁷ Metsavendluse ideoloogilised alused, august 1947, lk. 124.

³⁸ Herem käsitleb seda „JORSS strateegiana“ ehk lühend perekonnanime (Erich) Jerlet, (Vambola) Oras, (Osvald) Raadik, (Richard) Saaliste, (Artur) Saaliste esitähedest. Oli kasutusel ka Läänega sideühenduse loomise katsetel kui radiogrammi allkiri, kuid oma tegevuse kohta nad sellist väljendit ei tarvitanud. Vt. M. Herem. Metsavendade strateegia ja tegevuse analüüs, lk. 8–9.

³⁹ M. Herem. Metsavendade strateegia ja tegevuse analüüs, lk. 45–47.

- sõjalise ettevalmistuseta isikutega viia läbi sõjalist õpet;
- konspiratsiooni juurutamine;
- nõukogudevastaste lendlehtede valmistamine ning levitamine metsavendade ja elanike hulgas;
- vältida ohtlikke ja tarbetuid aktsioone, mis panevad löögi alla nii metsavennad kui nende toetajad.⁴⁰

Olgu öeldud, et eelnimetatud punktid polnud „ideoloogilistes alustes“ siiski väga selgepiiriliseks tegevusjuhendiks, vaid olid sõnastatud umbmäärasemalt. Kuid eesmärgid on võimalik tuletada, kõrvutades „ideoloogilistes alustes“ antud juhtnööre sovetlike julgeolekuorganite uurimismaterjalide ja Saaliste grupi praktilise tegevusega.

Niisiis, tulles tagasi „ideoloogiliste aluste“ juurde, oli tegemist pigem kogenud metsavendade näpunäidetega, mitte otseste korraldusega. Dokumendi koostajad viitasid sellele, et 1948. aastaks oli vastupanuliikumise selgroog välja kujunenud ning metsa jäänutest moodustasid väga suure osa kogenud ja karastunud võitlejad, kellel lasus ühtlasi kohustus suunata oma vähem kogenumaid saatusekaaslasi:

„Vanematel metsavendadel on teenistusaeg sedapuhku kestnud juba neli ja pool aastat. Igaüks neist on selle pika aja jooksul talunud mitmekesiseid ohte ja elanud vahetevahel eriti rasketes tingimustes. Ühtlasi on järkjärgult välja kujunenud kindlad käitumisreeglid tegevuses ja elutingimuste valikul – taktikalised põhimõtted. Seega on metsavennad karmis elukoolis omandanud teatud kutsehariduse. [– – –] Järgnevas on püütud loetleda tähtsamaid seisukohti, mida igal metsavennal tuleb arvesse võtta oma tegevus- ja elutingimuste kujundamisel.“⁴¹

Edasi järgnevad praktilised soovitusel, millele tuli tähelepanu juhtida ning esitatud olid need n.-ö. alajaotustena.⁴² Hakkamata kõike neid siinkohal lahti seletama, oleksid märksõnadeks distsipliin, konspiratsioon ning metsavendade füüsiline ja vaimne tasakaal. Väga selge relvastatud vastupanu tegevussuunis kajastub ainult ühes punktis („Tegevusplaan“) ja sedagi vaid ühe lausega: „Pigem ühekordsem ja suurejoonelisem ja riskantsem ettevõte kui mitmekordne ja seega suuremad võimalused asukoha avastamiseks.“ Muid üleskutseid sovetivõimu-vastasele praktilisele tegevusele dokumendis sama hästi kui ei kohtagi.

Siinkohal võiks eraldi välja tuua veel kaks punkti:

„Töö ja julgeolek. Füüsiline töö on paljudele saanud saatuslikuks. Need ajad on möödumas, mil metsavend sulasena võis ära elada.⁴³ Mõeldav oleks mingi käsitöö äraõppimine, mida saab teha kitsas ruumis ja vaikselt. Vaimseks tööks on suuremad võimalused, kuid palgatingimused halvemad. [– – –]

Närvid ja meelerahu. Metsavenna elutingimused on väga rasked nii füüsiliselt kui ka psüühiliselt. Rasked rännakud ja karmid elutingimused on suurel määral tõstnud metsavendade kehalisi võimeid, mistõttu ka need, kes varem elasid kergemais elutingimuses, on enamikus suutnud näidata isegi puhtsportlikult seisukohalt hinnatavaid tulemusi, olles pärast lühiajalist puhkust suutelised uuteks pingutuseks. Samuti nagu füüsilised võimed, on ka inimese psüühilised jõutagavarad (närvide vastupidavus) piiratud. Märksa raskem on aga metsavendade elutingimustes võimaldada puhkusaega närvidele. See on aga meeoleu ja löögivõime säili-

⁴⁰ Vt. lähemalt Erich Jerleti ülekuulamise protokoll, 8.7.1952. – Eesti metsavennad 1944–1957, lk. 471–474.

⁴¹ Metsavendluse ideoloogilised alused (II osa). Täiendav ülevaade II. Märts 1949, lk. 151.

⁴² „Vabadus ja kohusetunne“, „Poliitiline ja kutseline teadlikkus“, „Häda ja au“, „Tegevusulatus“, „Tegevusplaan“, „Viha ja kaalutlus“, „Metsavendade omavahelised suhted“, „Taktikaline sobivus“, „Legaalset ja illegaalset elutingimused“, „Suhtes legaalse isikutega“, „Teadmine ja vastutus“, „Kvalifikatsioon“, „Kriitika ja tülid“, „Side ja julgeolek“, „Töö ja julgeolek“, „Arv ja julgeolek“, „Mugavus ja julgeolek“, „Kuulsus ja julgeolek“, „Närvid ja meelerahu“.

⁴³ See löik pärineb 1949. aastast ehk kollektiviseerimiskampaania ajast, kuid enne sellele tõelise hoo sisse saamist pärast 1949. aasta märtsiküüditamist.

tamiseks tingimata tarvilik. Üheks tähtsamaks eeltingimuseks selleks on võimalikult täielik loobumine „eraelust“ ja piiratud suhted legaalseste isikutega. Tuleb luua oma „maailm“ – metsavendade ühiskond. Kui on saavutatud pärast põhjalikke kaalutlusi antud tingimustes parimad elutingimused, tuleb endale ja teistele sugereerida (veenda), et nüüd on õnnestunud pageda „kurjast maailmast“ üksikule saarele. Seda veenet tuleb säilitada vankumatult niikaua kui avanevad reaalsed võimalused olukorra parandamiseks või ilmneb tõsine oht. Järgnevalt tuleb ennast loodud eluvormi niiütlelda „sisse elada“: töötada, õppida – puhata.“⁴⁴

Tundub, et „ideoloogiliste aluste“ koostajad pidasid sellel ajahetkel (1949. aasta kevad) kõige olulisemaks just punkti „Närvid ja meelerahu“. Kuna see oli esitatud mõnevõrra abstraktses vormis, siis ilmselt peeti tarvilikuks lõppu lisada veel selgesõnalisem täiendus, mis on selle dokumendi kõige kummalisem lõik⁴⁵:

„Veenmiseks, et eeltoodud nõuanded ei ole mitte teoreetilised targutused, vaid toetuvad praktilistele kogemustele, järgnevalt lühikirjeldus metsavendade elutingimustest möödunud talvel:

„Hommiikul ärkab kõigepealt kokk. Mõnus on läbi une kuulata supipaja podinat ning haista toidulõhna. Hiljemalt kell 12.00 on kõik kohustatud tõusma ja sööma. Järgnevalt asutakse „päevaplaani“ täitmisele. Töötoas valmivad labidavarred, kolgid ja kulbid. Loodusteadlase osavate sõrmede all valmivad topised lindudest, mis Matsil (kassil) suu lausa vett võtab jooksmas. Salongis alustatakse samal ajal muusikaharjutustega. Kes puhub pasunat ja kes püüab bajaanile õigeid hääli sisse saada. Teine harjutab masinakirja ja samas käib malelualal otsustav heitlus maakonna metsavendade malemeistri kõrgele tiitlile. Aegajalt vahetatakse osasid, kusjuures „spetsialistid“ annavad algajaile tulusaid näpunäiteid. Nii ongi märkamatuks saanud aeg õhtusöögiks, mis toimub raadiomuusika saatel ja nimetatakse vahest „pooleriitiseks“ söömaajaks.“ Seejärel algab ööpäeva hubasem osa. Kes õpib saksa või inglise keelt ja kes uurib füüsika saladusi, kes näeb kurja vaeva murdude ja protsentidega, või kes süveneb parimate kirjanike teostesse. Muusikahelid vahelduvad raadios värskete poliitiliste uudistega, mida kuulatakse kuues keeles. Vahelduseks bridž, taifun või 21. Viimase tagajärjel kipuvad aga tikud liiga kiiresti omanikku vahetama. Meeleolu on seejuures muidugi väga lõbus ja vaevalt jätkub kellegil aega oma muredele mõtlemiseks. Hilisööl kobivad mehed üksteise järel koikusse, ning peatselt paneb vägev norskamine värisema lae. Mats läheb hiiri püüdma.“

Raske on kujutleda, et samad mehed möödunud suvel katsid täies relvastuses ning varustus- tuses võõral maastikul nähtamatult 100 km kolme päevaga, teostasid lahinguülesande ja liikusid haavatuid kaasa tuues tagasi oma baasi, elasid ja tegutsesid pea vahetpidamatult kuid välitingimustes.“⁴⁶

See lõik tekitab segadust kui üldise tonaalsusega täiesti kokkusobimatu ja ilmselgelt ilustatud pilt. Esiteks on tegemist kogu dokumendi ainukese tsitaadiga. Kelle tsitaadiga, tekstist välja ei tule, kuid on ehk kaudne vihje, et see kirjutati lõppu mingi kompromissi tulemusel. Kuid veel tähelepanuväärsem – see lõik on ainuke, mis on väga konkreetselt seotud metsavendade igapäevaeluga. Seetõttu on see näitlikustavalt siinkohal esitatud ka seepärast, et nimetatud lõik kehastab seda, mida ei soovitaks sellest dokumendist otsida. Kindlasti said ka dokumendi koostajad aru, et kirjeldatud harmoonia ei tähendanud seda, kuidas on, vaid kuidas peaks olema. Selle tõestuseks katke asjaosalise Richard Saaliste päevikust mõni kuu hiljem, mis ei kirjelda reaalsust sugugi nii idüllilisena:

„Kurvastusega pean mainima, et mul jäi säääl sõpradest halb mulje. Võetud vähe napsu, tuli ette käte abil kõnelusi. Ka kumminuut võetud tarvitusele kaaslaste rahustamiseks. Kas

⁴⁴ Metsavendluse ideoloogilised alused (II osa). Täiendav ülevaade II. Märts 1949, lk. 151–156.

⁴⁵ Pole siiski päris täpselt selge, kas see oli otseselt „Metsavendluse ideoloogiliste aluste“ osa, kuid vähemalt MGB uurimismaterjalides see alajaotus nii kajastub.

⁴⁶ Metsavendluse ideoloogilised alused (II osa). Täiendav ülevaade II. Märts 1949, lk. 156–157.

nii kaugele on läinud inimesed, kellelt palju nõutakse? Kes on Eesti vastupanu liikumise selgroog. Kurb mõelda, et mehed, kes peaksid esindama kõige väarikamaid eestlasi, ei suuda seista oma kõrgusel.“⁴⁷

Kurb tõsiasi on see, et metsavendade kõige suuremaks vaenlaseks kujunes sovetivõimu esindajate tegevuse kõrval koduigatsus ja alkohol ehk üldistavalt teatud määral kohanematus sellega, et neil on õnnestunud „pageda kurjast maailmast üksikule saarele“. Seoses sellega seati tihti peale mõtlematute tegudega ohtu nii ennast, oma kaaslasi kui ka toetajaid. Üsna tabavalt on selle kokku võtnud metsavend Alfred Käärman:

„Võib kindlalt öelda, et 30% langenud metsavendi läks viina, naiste ja pidude nahka. Ega asjata meie viimaste, ellujäänud metsavendade poolel polnud käibel vanasõna: „Suur kõri ja suur t...a nõuavad suuri ohvreid.““⁴⁸

Olgu öeldud, et eespool tsiteeritud lõigud pole „ideoloogilistes alustes“ ainukesed, kus viidatakse sellele, et kogenud metsavenna üks põhioskusi oli võime „aega surnuks lüüa“. Näitlikustamiseks veel üks katke pikemast arutluskäigust:

„Üks tähtsamaid eeldusi selleks, et metsavenna elu hakkaks „meeldima“, on kohanemisvõime. Igapäevane endise elujärje meeldetuletamine ning praeguste raskuste üle kurtmine kulutab asjatult närve ja masendab meeleolu. Otstarbekohasem on leppida piiratud elutingimustega ja püüda mõtteid kõrvale juhtida. Kõige parem abinõu selleks on muidugi töö. Füüsilise töö tegemist piirab aga sageli varjamisdistsipliin. Seetõttu tuleks suuremat tähelepanu osutada vaimlisele tööle. Lugegem kirjandust, õppigem! Mitmed, kes seni harjunud tegema peamiselt füüsilist tööd ning kavatsevad ka edaspidi selle juurde jääda, arvavad, et õppimine olevat asjata ajaraiskamine. Kuid oskus „aega surnuks lüüa“ on meie olukorras sageli väga tähtis.“⁴⁹

Niisiis kokkuvõtvalt sellel teemal: „Metsavendluse ideoloogiliste aluste“ need lõigud pole mitte niivõrd relvastatud vastupanu käsiraamat, kuivõrd ellujäämise käsiraamat. Julgeoleku-meeste kuuli läbi surma saamine polnud häbiasi, kuid tarbetu surm polnud ka auasi. Et oma pikemaid eesmärke ellu viia, tuli eelkõige ellu jääda.

Lõpetuseks

„Metsavendluse ideoloogilised alused“ on mitmekihiline dokument. Kuna ta on kirjutatud umbes aastaste intervallidega kolmes osas, siis on seda võimalik tõlgendada mitmeti. Ka siinkirjutaja ei väida kindlalt, et just tema tõlgendus on kõige õigem. Seetõttu ongi tegemist tänuväärse dokumendiga, mida võib vaadelda vastavalt vajadusele ideoloogiliste alustena, strateegiana, taktikaliste juhtnõuridena, metsavendluse olemuse sõnastajana, ellujäämisõpetusena, metsavendluse kroonikana jm.

Olulisem on siiski ehk hinnata ta mõju ja lõpetuseks võib veel küsida: kellele see oli suunatud ja kui paljud inimesed said võimaluse dokumendi sisuga tutvuda? Siinkohal on metsavendade all mõeldud nii neid, kes osutasid relvastatud vastupanu, kui ka neid, kes end passiivselt varjasid. Käesolev dokument on suuniseks nii ühele kui ka teisele kategooriale. Tonaalsuselt tundub, et mõnevõrra rohkem isegi teisele (motivatsiooni tõstmiseks ja hoidmiseks) ning ehk ka legaalselt elavatele usaldusväärsetele toetajatele. Sovetlike julgeolekuorganite dokumentide põhjal võib järeldada, et „ideoloogilistes alustes“ toodud ideede levitamine oli võrdlemisi konspiratiivne (näiteks dokumendist saadi teada alles paar aastat hiljem) ning lugeda said seda ehk kümned ja ümberjutustuste kaudu olid sisuga kursis sajad inimesed.

⁴⁷ Richard Saaliste päevik, 7. november 1949, lk. 71.

⁴⁸ Alfred Käärmani mälestuskatke (Eesti Muinsuskaitse Seltsi Ajaloo toimikonna Arhiiv). – M. Laar. Metsavennad (1993), lk. 161.

⁴⁹ Metsavendluse ideoloogilised alused, august 1947, lk. 109.

Kuid kuna „ideoloogilisi aluseid“ oli mitu eksemplari ja need liikusid ringi pikemat aega, võis sisuga mingil moel kursis olla ka suurusjärgu võrra rohkem inimesi.

Kas see dokument mõjutas ka kuidagi vastupanu? Kindlasti mingil kujul mõjutas. Selle dokumendi suurim väärtus oli see, et see sõnastas üsna tabavalt metsavendade olemuse ja eesmärgid ning võttis kokku üldisemad lootused-ootused peagi puhkevaks sõjaks. Muu hulgas süstematiseeris ning jooksvalt täiendas arusaamu rahvusvahelisest olukorrast, andes jätkuvalt kinnitust, et Eesti vabanemine sovetivõimu alt pole sugugi illusioon, vaid üsnagi reaalne. Kuid nagu sarnaste omakirjastuslike materjalidega juba tavaks, saab nende mõju hinnata kaudselt üldisemate meeleolude kontekstis. Ja siin on juba keeruline millelegi konkreetsele tugineda, sest peale partei- ja julgeolekuorganite meelsusaruannete napib muid autentseid allikaid.⁵⁰

Tänases päevas on see kindlasti hinnaline allikmaterjal just metsavendade (vastu)propaganda ja motivatsiooni uurijatele. Seetõttu annaks lõpetuseks sõna koostajale Erich Jerletile, kes pöördus tulevaste lugejate poole järgmise sõnumiga:

„Käesoleva teose kirjutamisel olengi seadnud endale peamiseks ülesandeks näidata, et meie vastupanu ja ideekindlus ei ole mitte igaühe isiklikust olukorrast tingitud paratamatus, vaid üks rahva protestimeeleolu avaldusvorme. Meie ei võitle ainult oma elu säilitamiseks, vaid kehtestame endas rahva rõhuga enamiku tõekspidamisi ja lootusi.

Peale puhtideoloogiliste küsimuste käsitamise olen püüdnud anda väikest ajaloolist ülevaadet neist sündmustest ja poliitilistest teguritest, mis on mõjutanud kogu rahva ja eriti meie, metsavendade, saatust. Paljudel pole olnud võimalust jälgida pidevalt sündmuste käiku siin ning välismaailmas ja nende omavahelist seost, mistõttu kujutus üldisest olukorrast kipub sageli jääma liiga kitsapiiriliseks.

Mil määral minul on õnnestunud neid eesmäärke käesoleva teose avaldamisega saavutada – jääb muidugi lugejaskonna otsustada. Kui aga selle kirjutise lugemine puudustele vaatamata siiski teataval määral tõstab mõne üksikugi metsavenna ja meie legaalsete ideekaaslaste meeleolu, suurendab ideekindlust või kõvendab lootusi paremale tulevikule – loen oma vaeva rikkalikult tasutuks.

Kindlasti kirjutatakse samal või taolisel teemal edaspidi palju paremaid ja ulatuslikumaid teoseid ja võib-olla on seda ka juba tehtud, kuid kahjuks ei ole minuni ühtki sellist kirjutist jõudnud.⁵¹

⁵⁰ Vt. P. Kaasik. „Meeleolu on positiivne, kuid...“ : avalikust arvamusest Nõukogude Eestis partei ja julgeoleku meelsusaruannete põhjal. I osa. – Tuna 2014, nr. 4, lk. 57–73.

⁵¹ [Metsavendluse ideoloogilised alused] Täiendav ülevaade (1947/1948), märts 1948, lk. 146–147.